

Capitolul întâi

DESPRE PLĂCERE ÎN GENERAL

Însemnări preliminare

Estetica, așa cum spuneam mai înainte, este teoria despre frumos; și, implicit, despre contrariul său, urâtul.

Aici ne pîndește întrucîtva pericolul contrazicerii. Estetica, se zice, este teoria despre ceea ce *prezintă valoare din punct de vedere estetic* și este de discutat dacă un obiect ar putea fi valoros din punct de vedere estetic fără să fie frumos. În ce mă privește, nu accept această dispută, dat fiind că, după părerea mea, în estetică „frumos” se numește ceea ce este valoros „din punct de vedere estetic”. Pentru mine, cel puțin, așa se prezintă chestiunea. Este, așadar, totuna dacă spun că estetica este teoria despre frumos sau teoria despre ceea ce e valoros din punct de vedere estetic.

Despre „ceea ce este valoros din punct de vedere estetic” știm de la început un lucru: el este, ca tot ce e valoros, *plăcut*. Acest dat rezidă în sensul *cuvîntului* „valoros”. Că ceva este valoros înseamnă că acelui ceva îi e propriu a ne bucura, a produce

satisfacție, pe scurt, a trezi plăcere. Cuvîntul „valoros” n-ar avea sens fără această relație cu bucuria, cu satisfacția, cu plăcerea unei ființe sensibile.

Totuși, nu e zis că „valoros” și „plăcut” coincid din punct de vedere noțional. S-ar putea ca tot ceea ce e valoros să fie în mod necesar și plăcut, și, cu toate acestea, „valoros” să nu însemne absolut același lucru ca „plăcut”; s-ar putea, mai ales, ca mărirea sau înălțimea valorii unui obiect să nu coincidă cu înălțimea sau intensitatea sentimentului de plăcere pe care obiectul este apt a-l trezi.

De fapt, așa este în realitate. Să ne gîndim la vorbele de duh, amuzante, sau la o situație comică înveselitoare. Oricît ar fi plăcerea de intensă, nu putem spune că glumei sau situației le revine de drept o valoare corespunzătoare.

Faptul are o dublă explicație. Prima: în vorba de duh nu ne bucură un obiect, ci un joc, anume: un joc al inteligenței; sau, mai exact spus, un joc care pune în mișcare inteligența, o festă care i s-a jucat acesteia. La fel stau lucrurile și cu situația comică. Aici se joacă întîmplarea cu puterea noastră de înțelegere, cu așteptarea noastră, cu felul nostru firesc de a privi lucrurile. Despre asta vom vorbi mai pe larg ulterior.

Și încă un aspect pe care vreau să-l clarific aici. „Plăcut” și „valoros” nu coincid nici din punct de vedere categorial. Unii ne asigură că numai în privința gradului de intensitate un sentiment de plăcere diferă de alt sentiment de plăcere, respectiv, un sentiment de neplăcere de un alt sentiment de neplăcere. Sursa acestei afirmații este o prejudecată. Dar și aici, ca și cel mai adesea, realitățile nu se supun prejudecăților.

Deosebiri între diferitele sentimente de plăcere – și, la fel, între diferitele sentimente de neplăcere – nu sînt în general simple deosebiri de intensitate; ca și deosebirile între diferite sunete. Sunetele pot fi mai tari sau mai slabe unele decît altele; dar sunetele se pot deosebi între ele și prin *characterul* lor.

Același lucru este valabil și pentru sentimentele de plăcere și neplăcere. După cum deosebirea dintre sunetul flautelor și cel al trompetelor nu poate fi considerată o simplă deosebire de intensitate, nici plăcerea provocată de situația comică, pe de o parte, și plăcerea trezită de o acțiune sau o faptă nobilă pe care un om o săvârșește cu jertfa propriei sale vieți, pe de altă parte, nu diferă doar prin intensitate. Situația comică, spunem, învelește sau înseninează. Și ea poate înveseli sau însenina în cel mai înalt grad. Din contră, nici o acțiune nobilă nu înveselește, nici nu înseninează vreodată, nici în măsură mare, nici mică. Dar ea exercită un efect plăcut, calitativ diferit categorial.

Evident, sentimentul de plăcere căruia voim să-i atribuim valoarea determinantă a unui obiect este nu numai un sentiment de plăcere de o anumită intensitate, ci și unul de o specificitate calitativă anume. În orice caz, se comportă la fel cu sentimentul de plăcere în care există conștiința valorii estetice.

În sfârșit, mai putem observa, anticipând, încă ceva: valoarea estetică este valoarea care se naște în noi în contemplarea estetică. Dar despre ceea ce poate fi „contemplarea estetică” vom vorbi într-un capitol ulterior.

Legea generală a sentimentului de plăcere

Să ne întoarcem la constatarea neîndoielnică potrivit căreia sentimentul valorii în general, deci și sentimentul valorii estetice, este un sentiment de plăcere. Acest fapt ne impune datoria de a aborda, înainte de toate, chestiunea condițiilor și legilor sentimentului de plăcere. Intenția mea este îndreptată nu spre descrierea completă a fundamentării psihologice, ci spre expunerea cât mai simplă cu putință a criteriilor decisive, și în special a celor estetice decisive.

Un ocol este, poate, aici, drumul cel mai scurt. De pildă, o coardă, o coardă de pian, este întinsă. Acestei corzi i se pot *aplica* toate mișcărilor posibile, mai repezi sau mai încete, mai regulate sau mai neregulate. Eu nu fac decît să pun mîna pe coardă și să trag de ea încoace și încolo, după voia mea.

Dar nu toate aceste mișcări sînt *în mod firesc* ale corzii. Dacă gradul de întindere și intensitatea ei sînt acordate în Do major, căruia îi corespund 33 de vibrații pe secundă, corzii îi e dat, în mod firesc, să vibreze regulat de 33 de ori pe secundă. Coarda, firește, efectuează și alte mișcări; acestea, însă, nu corespund, sau nu corespund în aceeași măsură, întinderii, constituției și structurii ei, pe scurt „naturii” ei.

Sufletul omenesc nu este o coardă, dar el este comparabil cu un sistem de corzi. Sau, dacă nu luăm în seamă această comparație ce poate sugera sufletul omenesc – mai cu seamă dacă el este sau nu totuna cu creierul mare – , în orice caz el este *ceva structurat într-un fel*. Aceasta înseamnă că și sufletul are, ca și coarda, o esență proprie, o organizare proprie, o constituție și o structură proprii, pe scurt, propria sa natură. Și el conține în natura sa felurite dispoziții sau disponibilități față de un eveniment. Altfel spus: în suflet există diferite modalități de manifestare, cu care acesta este înzestrat sau investit de către natură, sau spre care este îndreptat sau „acordat” în mod firesc.

Și sufletului i se pot cer de toate. Și lui i se pot administra diverse „mișcări”, și în el pot fi stîrnite o serie de „emoții”, și lui i se pot stoarce anumite manifestări. El trebuie să le simtă, să le perceapă, să le reprezinte cînd pe unele, cînd pe altele.

Și astfel se ridică și în legătură cu sufletul întrebarea dacă el este acordat la o anumită formă de activitate pe care trebuie să o îndeplinească la un moment dat. Există, și în cazul lui, posibilitatea ca o formă sau alta de activitate să se potrivească mai mult

sau mai puțin esenței sale, naturii sale, sau unei laturi a naturii sale, unei „corzi” anume din întregul „sistem de corzi”.

Această situație o putem prezenta și altfel: pot spune des pre forma de activitate care corespunde într-un grad mai înalt naturii sufletului că în ea natura sufletului se valorifică, se exprimă în măsură mai înaltă, sau că sufletul se manifestă în această activitate în mai mare măsură pe „sine însuși”. Astfel, stau față în față aceste activități ale sufletului care, în mai mare sau mai mică măsură, sînt „activități de autoafirmare” ale sufletului.

Și, în sfîrșit, cu o nouă expresie: acele manifestări ale sufletului care corespund „naturii sufletului” găsesc în suflet condiții mai favorabile de realizare. Sufletul le dezvăluie mai ușor pe acestea, sau li se dezvăluie mai ușor acestora. Astfel se mențin două posibilități opuse, și anume: realizarea unui proces psihologic, pe de o parte, găsește în suflet sau în natura sa condiții mai favorabile și, pe de altă parte, găsește condiții mai puțin favorabile.

Cu aceasta, am indicat totodată fundamentul oricărei plăceri sau neplăceri. E valabilă, în cazul dat, propoziția universală: un fundament al plăcerii ia naștere în măsura în care procesele psihice – sau complexele acestora, precum senzații, percepții, reprezentări, cugetări și corelații ale acestora – sînt „în mod firesc” ale sufletului. Procesele psihice sînt însoțite de plăcere în măsura în care sînt „activități de autoafirmare” ale sufletului. Procesele sau fenomenele psihice trezesc un sentiment de plăcere în măsura în care realizarea lor găsește condiții favorabile în suflet sau în natura sa. Plăcerea este expresia sau simptomul nemijlocit conștient al acestui fapt, este reflexul sau răsfrîngerea acestuia în conștiință. La fel, neplăcerea este simptomul nemijlocit conștient al faptului că fenomenele psihice merg în contrast cu natura sufletului, însemnînd pentru ea o constrîngere sau o pretenție exagerată, în sensul că împlinirea lor în suflet sau în natura sufletului găsește condiții nefavorabile sau mai puțin.

Legea plăcerii ca lege a „apercepției”

Dar „împlinirea” sau „realizarea” procesului psihic trebuie definită mai exact. O senzație, o percepție, o reprezentare care trebuie să se săvârșească în mine trebuie, în primul rând, să fie „declanșată” printr-o excitație fiziologică sau psihică. Numim această declanșare a procesului psihic „percepție”.

Această percepție nu este însă „realizarea” propriu-zisă a senzației, a percepției, a reprezentării. Procesul doar perceput nu este încă, în sensul deplin al cuvântului, un proces sufletesc. El nu este încă deplina proprietate a sufletului. Pentru a deveni așa ceva, el trebuie mai întâi să fie asimilat”. Trebuie să fie adoptat în corelație cu ceea ce reprezintă preocuparea mea de moment, în sensul căreia sînt îndreptate întrebările mele, gîndirea, judecata mea, asupra căreia voința și simțirea mea se fixează acum. El trebuie să fie „aperceput” în mine. În aceasta abia constă „împlinirea” propriu-zisă a unui proces psihic. Este același lucru dacă spun: el constă în cuprinderea, înțelegerea, luarea în considerație a senzației, percepției, reprezentării, în observarea lor sau a obiectului lor*, în îndreptarea atenției asupra acestora. Această luare în considerație, înțelegere, această sesizare interioară, și, prin aceasta, devenire eficientă dată, specifică unui proces sau trăiri psihice raportate la viață, este ceea ce eu numesc „apercepție”. Și aceasta abia este aducerea la „îndeplinire” de către mine a senzației, percepției, reprezentării.

În consecință, regula mai sus pomenită de noi trebuie astfel înțeleasă: plăcerea ia naștere în măsura în care un proces

* Spun aici: senzația, percepția, reprezentarea, „sau obiectul lor”. Ultima formulare este cea mai corectă. Totuși, cel puțin deocamdată, nu intră în calcul aici diferențierea procesului psihic de „obiectul” său.

psihic găsește condiții favorabile *percepției* sale în suflet, sau în măsura în care el este *în acord* cu condițiile sufletești ale *apercepției*. Neplăcerea rezultă atunci când situația este cea contrară.

Pe lângă aceasta, este îndeosebi nevoie să – pună accentul pe ceea ce numim „în suflet”. Fiecare proces poartă, de asemenea, în sine *însuși*, după cum este alcătuit într-un fel sau altul, condițiile apercepției sale. El *pretinde* în măsură mai mare sau mai mică să fie aperceput, însușit, înțeles. El ridică, potrivit „naturii” sale, o pretenție mai mare sau mai mică la „atenție”.

Dar se pune acum întrebarea: în vederea împlinirii acestei pretenții sau cerințe, cum se potrivește acest fapt cu condițiile din afara procesului sau independente de el, dacă *sufletul*, care își însușește, apercpepe, conform naturii sale, procesul, este în stare să *satisfacă* această pretenție sau această cerință, dacă și în ce măsură vine de la sine „*în întâmpinarea*” acestei pretenții sau cerințe?

În consecință, se stabilește dacă și în ce măsură un sentiment de plăcere însoțește procesul psihic. Plăcerea este, pe de o parte, expresia acestei relații între natura procesului perceput și a celui ce revendică apercepția, și, pe de altă parte, expresia naturii sufletului, care permite această apercepție. Și neplăcerea este în egală măsură expresia unei astfel de relații. Ea ia naștere în măsura în care cerința existentă în natura procesului – cuprinsă sau considerată în „regiunea apercceptivă” a corelației cu viața psihică, în „punctul de vedere interior” – intră în conflict cu natura sufletului și condițiile de apercepție existente în ea.

Sentimentul plăcerii și „dimensiunile psihice”

Cu acestea, condiția plăcerii și a neplăcerii a fost deplin caracterizată. Dar mai lipsește un lucru: nu este încă pe

de-a-ntregul caracterizată condiția înălțimii sau intensității lor, fapt ce reclamă o tratare specială.

Ceea ce cred eu în această chestiune se apropie destul de mult de o asemenea tratare. Plăcerea și neplăcerea, spun eu, depind de măsura în care esența naturii lor – potrivit cerinței unui proces anume de a fi aperseput – vine în întâmpinarea, respectiv, se opune acestei cerințe. Prin aceasta, s-a *preliminat* deja o condiție esențială a oricărei plăceri sau neplăceri, anume, aceea că ne aflăm în prezența unui proces psihic, că se declanșează o senzație, o percepție, o reprezentare și că aceasta pretinde apersepția. Numai în felul acesta poate să aibă loc de fapt „întâmpinarea” sau să devină *eficace* „concordanța” procesului cu condițiile apersepției sale existente în natura sufletului.

Faptul acesta înseamnă mai ales că *gradul* în care această concordanță devine eficace nu este determinat doar de măsura în care asemenea condiții ale apersepției există în natura sufletului, *puțin* deveni eficace de la sine, ci și de măsura în care ele au *oazia* să devină eficace. Ele au, însă, cu atât mai mult oazia aceasta, cu cât procesul prilejuiește aceasta, cu atât mai mult cu cât el *revendică* apersepția.

Prin urmare, și înălțimea plăcerii apare dependentă de acești doi factori. Ea este determinată, putem spune, în mod firesc și înainte de toate, de măsura „întâmpinării” pe care natura sufletului o oferă procesului psihic ce pretinde apersepția.

Dar ea va trebui să fie apreciată tot din punctul de vedere al măsurii în care oferă întâmpinarea, deci al cantității psihice sau al dimensiunilor a ceea ce va trebui adus, prin întâmpinare, spre apersepția liberă și lesnicioasă. „Cantitatea psihică” sau „dimensiunile” unei trăiri ori ale unui proces psihic echivalează cu gradul în care el revendică atenția, „activitatea de înțelegere” sau apersepția.

Asemănătoare este premisa fundamentală a *neplăcerii*: un proces psihic este perceput și revendică apersepția. Numai așa,

CUPRINS

PREFAȚĂ	5
----------------------	---

SECȚIUNEA ÎNTÎI – PRINCIPIILE ESTETICE FORMALE

GENERALE	19
Capitolul întâi. <i>Despre plăcere în general</i>	21
Capitolul al doilea. <i>Legea unificării</i>	35
Capitolul al treilea. <i>Legea unității în diversitate</i>	47
Capitolul al patrulea. <i>Principiul subordonării monarhice</i>	73
Capitolul al cincilea. <i>Subordonarea monarhică și întregul estetic</i>	97
Capitolul al șaselea. <i>Pretinse principii estetice</i>	115

SECȚIUNEA A DOUA – OMUL ȘI LUCRURILE

DIN NATURĂ	121
Capitolul întâi. <i>Note preliminare la problema empatiei</i>	123
Capitolul al doilea. <i>Mișcările expresive și empatia</i>	135
Capitolul al treilea. <i>Complățări la „empatie”</i>	155
Capitolul al patrulea. <i>Formele statice ale corpului omenesc</i> ...	171
Capitolul al cincilea. <i>Trecerea la empatie cu natura</i>	187

Capitolul al șaselea. <i>Forțele naturii</i>	201
Capitolul al șaptelea. <i>Despre fundamentul ultim al empatiei în formele naturii</i>	217
Capitolul al optulea. <i>Unitate și libertate în natură</i>	229
Capitolul al nouălea. <i>Completări la empatie cu natura</i>	243
SECȚIUNEA A TREIA – ESTETICA SPAȚIULUI	263
Capitolul întâi. <i>Mecanica estetică</i>	265
Capitolul al doilea. <i>Ceva mai special despre estetica formelor simple</i>	285
Capitolul al treilea. <i>Stilizarea</i>	303
Capitolul al patrulea. <i>Asocierea și divizarea formelor spațiale</i>	309
Capitolul al cincilea. <i>Echilibru și mișcare. Simetria spațială</i> ...	319